

Under Sandet

– lidt om filmisk og historisk virkelighed

Af John V. Jensen

Ventet med spænding

Af flere grunde var filminstruktøren Martin Zandvliets nye film *Under Sandet* ventet med stor spænding. For det første er det altid interessant med film, der skildrer historiske forløb eller hændelser. For det andet er netop denne film delvist optaget i klitlandskabet mellem Blåvand og Vejers, nærmere betegnet i skydeterrænet på Kallesmærsk Hede i området ved Langslade Rende. Og set fra et lokalt perspektiv gør denne omstændighed jo filmen interessant i sig selv. For det tredje er det en film, som Varde Kommune engagerede sig i såvel moralsk som økonomisk, velsagtens ud fra en betragtning om at få kommunen og ikke mindst områdets natur på Danmarkskortet via en film- og publikumssucces.

Filmen fik efterfølgende meget fine anmeldelser og er endda blevet nævnt som Danmarks bud på en Oscar-kandidat. Da filmen tager sit udgangspunkt i historiske begivenheder, medførte dette øjeblikkeligt en debat omkring fremstilling af virkeligheder på film. I den kampzone stillede besættelsestidshistorikerne sig på den ene side og fremhævede, at filmfolk som historiefortællere i høj grad er medskabere af historiebevidsthed i befolkningen. Derfor bærer filmfolk også et ansvar og bør i det mindste ikke lave om på de grundlæggende fakta for at få et bestemt budskab igennem. Fra modsat hold forsvarede filminstruktør Martin Zandvliet sin og andre instruktørers frihed til at skabe et både spændende og medrivende drama. En ret tilsvarende diskussion oplevede vi med Ole Bornedals TV-serie om 1864.

Foto: Niels Linnebjerg.

Når diskussionen er relevant, skyldes det, at film på den ene side kan skabe interesse for et emne, men på den anden side også kan medvirke til at generere myter, som efterfølgende næsten ikke er til at udrydde igen. Således er det sikkert en kendt sag for de fleste, at TV-serien Matador har sat sit præg på danskernes bevidsthed og viden om perioden 1929-47. I tilfældet Matador kan man fx godt diskutere, om ikke serien underbetoner de konflikter, der også eksisterede i mellemkrigstidens og besættelsestidens Danmark. Men serien holder alligevel, blandt andet fordi den er godt lavet med et solidt kendskab til mange af historiens små detaljer.

Under indspilning af filmen i 2014 blev stranden ved Langslade Rende "mineret" igen.
Foto: Jens Henning Jensen.

Under Sandet sætter gang i en diskussion om minerydningen på den jyske vestkyst efter krigen. Er der tale om et betændt eller ligefrem sort kapitel i danmarkshistorien, og som tilmed delvist udspillede sig lokalt? Det skal vi selvfølgelig have klarhed omkring!

Under Sandet

Under Sandet er på én gang en meget smuk, men også en grusom film. Den skildrer minerydningen på den jyske vestkyst i tiden umiddelbart efter befrielsen. Den lægger ikke fingrene mellem i skildringen af det dødsensfarlige arbejde. Filmen lægger ikke mindst vægt på at fremstille datidens dansk-tyske modsætningsforhold, der i filmen fungerer som en af hovedforklaringerne på, hvorfor så mange tyske mineryddere mistede livet.

For at understrege denne modsætning har instruktøren ladet en lille deling af meget unge tyske soldater være under kommando af en dansk befalingsmand, Carl Leopold Rasmussen, spillet meget overbevisende af Roland Møller. Som publikum følger vi de unge mineryddere, der lever deres liv i det, der vel bedst kan betegnes som et lille faldefærdigt skur lige bag den yderste klitrække. Her opholder de sig, når de ikke arbejder i minefelterne, og når natten falder på, låser sergenten dem inde. Om dagen arbejder minerydderne på stranden med at søge efter miner til demontering, optagning og destruktion. Arbejdet er farligt og medfører en række ulykker med dødelig udgang.

De tyske soldater er reduceret til ret viljeløse personer, hvor man kigger langt efter den disciplin og tro på egen overlegenhed, som Det Tredje Rige ellers var kendt for at indprente sine soldater. Det er i hvert fald svært at forestille sig, at filmens unge soldater skulle have været en del af den samme frygtede krigsmaskine, der deltog i den Anden Verdenskrigs store slag. Lad gå, at de tyske soldater har tabt krigen, og derfor har lidt et knæk, men de er fremstillet skrøbelige på en måde, som jeg tror, deres soldaterkollegaer fra dengang ikke ville have bifaldet.

Skuespilleren Roland Møller og tre af de tyske drenge foran kameraet.
Foto: Jens Henning Jensen.

Med andre ord: den ubehagelige og med gode grunde berygtede nazistiske "herrefolksmentalitet" er pillet helt ud af dem. Disse greb betyder, at sympatien i filmen lander på tyskernes side.

Dette sørger de danske soldater imidlertid også for. Sergent Rasmussen starter med at fremstå som en gemen voldsmand, da han i filmens begyndelse gennemtæver en tysk soldat, fordi han går med et Dannebrog. Den danske sergents engelske uniform røber desuden, at han sikkert har oplevet krigen på nærmeste hold i modsætning til sin overordnede løjtnant Ebbe Jensen, spillet af Mikkel Boe Følsgaard, der filmen igennem optræder usympatisk og urokelig i sin kulde over for tyskerne. Til forskel fra sergenten oplever løjtnanten fortrinsvis de tyske soldater på afstand, og det gør en forskel i filmen.

De fra begyndelsen skarpt optrukne forhold ændrer sig gennem filmen. Således udvikler forholdet sig mellem den danske sergent og de tyske mineryddere gennem flere episoder med op- og nedture til det bedre. For at kunne holde sit løfte til minerydderne om, at de må

blive hjemsendt (og dermed redde livet), udvirker sergenten personligt, at de kan stikke af til Tyskland i stedet for at blive forflyttet til Skallingen, hvor der stadig lå miner til optagning. Smukt og ædelt.

Midt i al brutaliteten er der altså et håb, når sergenten ender med at sige fra, fordi han har opdaget mennesket bag fjenden. Filmens budskab er vel dybest set, at nationalisme og krig får os til at holde op med at regne mennesker for mennesker, men derimod se dem som en slags laverestående væsner uden selvstændig værdi – en tilstand, som det kun med besvær er mulig at overskride. Det er dog, som det ses i filmen, faktisk muligt. Filmene bliver derved en kritik af national selvtilstrækkelighed og nationalt had, men efterlader os også med et forestilling om, at det kan være anderledes. I sig selv et udmærket budskab. Danskere er ikke bedre end andre mennesker og kan også være dumme svin. Et faktum, der ikke skal bestrides her.

Special effects. En tysk soldat med afrevne arme. Heldigvis har han et par friske under jakken. Foto: Jens Henning Jensen.

Sigtet i *Under Sandet* er derfor dobbelt. Filmen tager afsæt i en konkret historie, men overordnet set er temaet universelt. Fra i begyndelsen kun at have set en fjende i tyskerne ender den danske sergent med at se et medmenneske i tyskerne. På den måde forholder filmen sig kritisk til den danske håndtering af de tyske mineryddere, fordi den var drevet af had. Et had, som altså sergenten formår at overvinde i løbet af filmen. Mere overordnet er det en film om, hvordan hadet mellem de tidligere fjender langsomt opløses i kraft af deres fællesskab. Et smukt budskab, hvis rigtighed man sikkert vil kunne finde mange eksempler på i forbindelse med mange andre konflikter.

Under Sandet – mellem dokumentar og fiktion

Filmene blev helt overvejende vel modtaget af filmmelderne, hvoraf nogle fandt, at filmene var et (velfortjent)

spark til den danske selvforståelse, eksempelvis Per Juul Carlsens: Et spark i skridtet på den danske nationalfølelse. Jyllands-Postens Michael Enggaard ramte et af filmens budskaber ret præcist med overskriften: "Vi danskere er ikke bare gode, der er had og mørke sider i os". Sådanne overskrifter sælger sikkert også billetter, hvis man ikke har noget imod at blive udfordret på vaneforestillingerne. Og det må en god biograffilm jo gerne gøre.

Blandt historikere og historieentusiaster var man, som nævnt, måske knap så begejstrede. Det skyldes, at *Under Sandet* på mange måder er overbevisende, men nok især hvis man intet kender til historien om minerydningen. Filmen tager således en "rigtig" historisk begivenhed som sit afsæt. Det vil sige, at filmen indgår en slags kontrakt med publikum om, at dette har fundet sted. Der er gjort meget ud af både kulisser og uniformer. Den grundige research førte da også filmfolkene til Ringkøbing-Skjern Museum, hvor man lånte en pram til optagelserne. Og hos en anden af vores samarbejdspartnere, "Gilleje-gruppen" i Nordsjælland, lånte man en "ambulance" VW Typ 82.

Publikum ved naturligvis godt, at det drejer sig om en spillefilm, og at instruktøren derfor godt kan tillade sig at tage nogle friheder, uden at det nødvendigvis forringer oplevelsen. Det er også en del af kontrakten, for det er jo en spillefilm (underholdning) og ikke en dokumentarfilm (oplysning).

Problemet opstår, fordi publikum undervejs ikke ved og ikke kan vide, hvornår instruktøren bryder kontrakten, og man lader sig derfor let forføre til ukritisk at sluge hele filmen som historieformidling.

Det mest markante af disse "kontraktbrud" er, at instruktøren gør den brutale sergent Carl Leopold Rasmussen til dansker. Dette er problematisk, fordi de tyske minerydernes direkte foresatte var tyske befalingsmænd og officerer – ikke danskere. Først i næste kommando kom danskerne ind i billedet, som opsynsmænd og kontrollanter, men uden direkte indflydelse på arbejdet. Over det hele stod britiske styrker, som udstak de overordnede regler for minerydningen i Danmark.

Ombytningen fra tysk til dansk sergent betyder, at instruktørens pointe går helt rent ind, men det fortegner også forholdene og opbygger en national konflikt mellem tysk og dansk, der er håndfast indtil det forudsigelige. På den måde lykkes det instruktøren at få publikum i biograf-salen til at svæve mellem forargelse og skamfuldhed over vore datidige landsmænd.

Det er slet ikke forkert, at der efter befrielsen fandtes en stærk aversion mod tyskerne. Det vil således være meget enkelt at dokumentere, at flertallet af danskere følte, at der var begået et overgreb mod Danmark – i sig selv en triviell observation. Det går, efter min mening, galt for filmen, fordi vi, i kraft af vores "kontrakt" med instruktøren, forventer, at han i det mindste har grundhistorien på plads, dvs. de overordnede fakta. I stedet vil han på den ene side have os med på, at dette er virkelige hændelser, og på den anden side fifler han med disse. Så bliver filmen manipulerende, fordi vi som publikum midt i spændingen glemmer, at det er en spillefilm. Ved samtidig at benytte sig af en meget kras realisme begiver filmen sig ind på en svær balancegang mellem dokumentar og fiktion.

Ombytningen af den tyske sergent med en dansk er dog så meget mere besynderlig, hvis nogen skulle finde på at hævde, at denne historie er blevet glemt i den nationale selvgodheds tegn, og det er i virkeligheden selvmodsigende, at man er nødt til at lave om på historien for at kreere det fornødne drama. Det skaber en mistanke om, at instruktøren selv kan have tvivlet på, hvorvidt historien nu også var stærk nok til at fremkalde anfægtelser hos publikum, hvis man holdt sig til det, vi ved, om emnet.

Ombytningen af rollerne betyder desværre også, at filmen i stedet for at fremkalde tvivl hos publikum i stedet får en ideologisk og moralsk slagside. I *Under Sandet* bliver publikum ganske håndfast mindet om, at vi som nation og folk også har blod på hænderne og ikke skal være for selvglade. På den måde skriver filmen sig ind i den revisionistiske og national-kritiske tradition, der har været en del af historiedebatten herhjemme siden 1990'erne, da

Helge Hagemanns artikler og bog "Under tvang" udkom. Det er i sig selv ikke problematisk, tværtimod har det været motor for fornyet diskussion af en række vigtige begivenheder, men det er problematisk, når man som instruktøren på den ene side vil historien og på den anden side ikke rigtigt vil den.

Der er en ubalance i filmen, som publikum ikke har en chance for at finde, medmindre de går hjem og sætter sig ind i stoffet. Det generelle billede bliver misvisende, fordi det følelsesmæssige, det brutale og det blodige i den grad har forrang over for de fornuftige beslutninger, der også blev taget den gang. I stedet for at kalde tvivlen frem, fordi der trods alt er meget, vi ikke ved, vil mange gå hjem og skamme sig over datidens danskere, hvilket er typisk for vores tid, men som også kan være både overfladisk, hykle-
risk og misforstået.

Men kan *Under Sandet* anspore til debat og refleksion, der kan nuancere problemstillingen og få os til at spekulere over, at vores valg altid har konsekvenser, og at historien, ligesom den nutidige virkelighed, er et spind af, nogle gange meget komplicerede beslutninger og hensyn med forskellige konsekvenser. Og at historien i sig selv ikke har nogen moral, men at det er noget, vi, af mangfoldige årsager, tilfører den? Og kan *Under Sandet* bidrage til dette, er det godt.

Hvad skal vi så med historien, hvis den er både amoralisk og uopbyggelig? Det korte svar er vel blot, at vi gerne vil vide besked om, hvordan mennesker reagerer og har reageret i bestemte situationer i tidens løb. Med andre ord vil vi gerne kende sandheden.

Når alt dette er sagt, så er filmens billedside fremragende og spændingen i top. Som sagt spilles den bærende rolle meget overbevisende, og det samme gør de tyske drenge. Således var jeg så heldig at være til gallapremiere i Imperial i hovedstaden, og her levede jeg mig så meget ind i filmen, at jeg tog jeg mig selv i at ånde lettet op, da drengene, der også befandt sig i biografen, efterfølgende kom på scenen til en velfortjent hyldest. De var

ikke sprængt i stumper og stykker som i filmen, heldigvis! Dette skyldes naturligvis også instruktøren, godt skuespil og gode stunts.

Turistmagnet?

Hvorvidt filmen i sidste ende har potentiale som turistmagnet for Varde Kommune er et indtil videre ubesvaret spørgsmål. Under filmen glæder man sig over, hvor flot den jyske vestkyst og natur faktisk tager sig ud i *Under Sandet*, og det vil man også lægge mærke til i de lande, hvor filmen vil blive vist. Ved andet gennemsyn af filmen, sad jeg i biografens sæde og spejdede forgæves efter Blåvand Fyr. Det er givetvis i denne sammenhæng en svaghed, at filmens smukke landskabsbilleder kunne være filmet rigtig mange steder på vestkysten, så det kun er absolut lokalt kendte, der kan udpege lokaliteterne. Kan filmen medvirke til at endnu flere får øjnene op for vestkysten i det hele taget, er det jo godt.

Der er dog ikke i *Under Sandet*, som i eksempelvis filmatiseringen af Dan Browns bestseller *Da Vinci Mysteriet* (2006), tale om helt konkrete lokaliteter fx Louvre, Paris og Temple Church i London, som fans af bog og film kan opsøge og har opsøgt i tusindvis som en slags moderne pilgrimme.

Derfor rummer *Under Sandet* næppe samme turistmæssige potentiale, som eksempelvis Anne Grethe Bjarup-Riis' film *Hvidstengruppen* (2012). Her oplevede ejeren af Hvidsten Kro efterfølgende en massiv interesse for kroens menu (og historie naturligvis), hvilket i de efterfølgende år kunne mærkes dels på øget travlhed og dels positivt på bundlinjen. Interessen var på et plan, hvor kroens ansatte alle måtte have en indføring i historien om Marius Fiil, Hvidstengruppen og Hvidsten Kro, så de kunne besvare gæsternes spørgsmål.

Under Sandet er, som allerede nævnt, en grusom film om en grusom historie, og måske er det ikke alle, der føler sig lige motiveret til at planlægge deres næste sommerferie

Scenografien er i top. Den vestjyske gård ser aldeles virkelig ud. På det lille billede ser man, at både gården og ambulancen er illusioner af krydsfinér og gaffatape. Foto: Jens Henning Jensen.

for at gå på opdagelse i de gamle minefelter. Ikke desto mindre har vi på Museet for Varde By og Omegn netop tænkt os at lave nogle ture ud i det pågældende landskab for at fortælle denne historie til alle, der har lyst til at høre den.

Hvorvidt *Under Sandet* ligefrem ender med at generere en øget turisme og interesse for vores egn, med andre ord om den er den kommunale investering værd, er endnu uvist. *Under Sandet* har i skrivende stund modtaget seks Robert-priser, bl.a. for bedste film. Så lad os håbe på fortsat filmisk og kunstnerisk succes, gerne en international filmpris til *Under Sandet*, fordi det er modigt og godt, at Varde Kommune engagerer sig i sådanne spændende projekter, der vækker opmærksomhed rundt omkring i landet og verden. Og forhåbentligt bliver det ikke sidste gang, kommunen viser den slags mod.

John V. Jensen kan kontaktes på jjv@vardemuseum.dk